

АНА ЛАЗАРОВА – ЗВОНКО ТАНЕСКИ*

**Извиците и ономатопојските изрази во литературата за мали деца:
англиски детски песни
и нивни македонско-словачки преводливи еквиваленти**

LAZAROVA, A. – TANESKI, Z.: Exclamations and Onomatopoeic Expressions in Literature for Children: Anglo-Saxon Nursery Rhymes and Their Macedonian-Slovak Translation Equivalents. *Slavica Slovaca*, 55, 2020, No 2, pp. 188-197 (Bratislava).

In Macedonian and in Slovak cultural area in recent years there has been an increase in the translations of foreign authors of literature for children. It is a literary genre, which imposes a number of challenges for the translator, both from a linguistic, as well as from a cultural perspective. In this paper, we focus specifically on the popular *nursery rhymes*, as presented in the Anglo-Saxon literary tradition. Our linguistic analysis centres on *exclamations* and other *onomatopoeic expressions*, as largely used stylistic figures in the particular literary genre. In the paper, we offer a semantic typological classification of the exclamations used as well as translation strategies or their translation equivalents.

Exclamations, Onomatopoeic Expressions, Literature for Children, Translation

1. Ономатопојата - составен дел од науката за јазикот

1.1 Потеклото на ономатопојата

Можеби не се знае како точно се создал јазикот, но се знае дека говорниот јазик е настанат пред пишаниот. Една од теориите за настанокот на човековиот говор е ‘Теоријата за природни звуци’ или ‘Ав-Ав теорија’. Идејата е дека првите зборови биле најверојатно имитации на природни звуци кои пралуѓето ги слушале околу себе. Во прилог на тоа дека се работи за сосема можна теорија зборува и фактот што сите современи јазици имаат зборови со изговор кој звучи како да е ‘ехо’ на природниот звук за одреден референт во физичкиот свет. Ние ги нарекуваме нив денес – **ономатопојски изрази**. Секако дека ова не претставува исцрпна теорија за јазикот, пред сè, затоа што во еден јазик има ‘безвучни’ зборови, апстрактни зборови и слично, кои не можат да се изговорат со ономатопоја. Но, исто така, интересно е тоа што ономатопоите преживеале цели векови на јазичен развој и самите се размножувале и се менувале во зависност од културата и од времето. Слична е етимологијата и објаснувањето и за **извиците (интерјекции)** од аспект на теоријата за создавање на човековиот говор.¹ Извиците во граматиката (на латинскиот јазик) за прв пат се споменуваат како посебна зборовна група во првиот век од нашата ера од страна на латинскиот научник (лингвист и литерат) Ремиус Палемон. Тој ги определил извиците како „зборови без значење, кои искажуваат емоција“. Подоцна, еден од најпознатите латински граматичари, Присцијан, ја потенцирал нивната синтаксичка независност во реченицата.²

Именката ‘ономатопоја’ се смета дека прв пат била употребена околу 1577 година. Според Оксфордскиот и Вебстеровиот речник, зборот ‘ономатопоја’ има грчко потекло од *onomatopoeia*,

* Prof. Ana Lazarova, PhD., Faculty of Foreign Languages – American University of Europe – FON, Kiro Gligorov 5, 1000 Skopje, North Macedonia; doc. PhDr. Zvonko Taneski, PhD., Faculty of Arts – Comenius University, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovakia.

¹ Yule, G.: *The Study of Language*. Cambridge University Press, 1998, s. 14-16.

² Саздов, С.: *Современ македонски јазик 2*. Скопје: Табернакул, 2008, с. 94.

со значење ‚зборо-создавање‘ (*onoma-poiein*). Ономатопејата е процес на зборо-образување од звукот, кој произлегува и се поврзува со она што е именувано; таа е именување на предмет или на активност со помош на вокално имитирање на звукот кој произлегува од конкретниот предмет или активност (на пр. кукавица = ку-ку). Значи, иако ономатопејата се карактеризира со стремежот да ги имитира надворешните појави и облици, звуци и слично, таа „со артикулираните гласови се обидува да презентира природни звуци и да ги доведе во прв план атрибутивните вредности на артикулациско-фонетскиот слој“.³ Меѓутоа, ономатопејата се izdelува, т. е. се регистрира и како поетска (говорна) фигура „со оглед на фактот што тенденцијата на лексикализирање кај неа е примарна, зашто и деноминативната функција е тука доминантна [...] Ономатопејата не е само подражавање на поединечни гласови и звуци (мотивираната врска меѓу ознаката и означеното), туку и целосна „звучна“ слика со која се постигнува естетски целисходна – ономатопејска – мултисонанца“.⁴ Таков е во македонскиот литературен контекст, на пример, случајот со некои од стиховите на поемата „Скендербеј“ од Григор Прличев, каде што „ономатопеизираниите“ зборови се организирани во строфите така за да бидат заедно во функција на творечкото обликување и користење на јазикот и на доловувањето на една атмосфера, не само во природата, туку и во психолошка и во духовна смисла (како дополнителен предизвик за реципиентот). Пример за тоа се, да речеме, и стиховите: *Клип-клоп, клип-клоп, се носел звук / во ноќта црна... (Балада – Г. Тодоровски)*. Поради сето тоа станува неспорно дека ономатопејата се среќава, се разбира, и во книжевното творештво и затоа може и одделно да се разгледува не само од јазичен туку и од литературен аспект, меѓутоа присутна е пред сè и над сè – во секојдневниот говор на луѓето.

1.2 Ономатопејата и семантиката

Интересно е да се продикутира за ономатопејата и од гледна точка на семиотиката, т.е. науката за знаците. Постојат два вида знаци: сигнали (природен знак) и симболи (арбитражен знак). Сигналите се поврзуваат со предметот кој го претставуваат заради своите лични карактеристики (на пр. заради својот облик, балонот може да претставува облак). Симболот е знак кој се однесува на предметот што го претставува само затоа што е така претходно утврдено, т. е. таквата претстава не е создадена како резултат на природните закони (на пр. зеленото светло на семафорот значи слободно преминување на улицата).⁵ И покрај ретките случаи на сигнали во јазикот, тој во голема мерка е, сепак, произволен систем на знаци и токму таа негова карактеристика е причина што имаме различни јазици.⁶ Оваа претпоставка се базира врз добро познатата Сосирова поделба на лингвистичкиот знак на два дела - означител и означено (*signifier and signified*) за кои се смета дека се поврзани само со тивок договор меѓу говорителите на еден јазик околу тоа дека одреден звук (збор) ќе се однесува на одреден референт.⁷ Ономатопеите се сметаат за сликовити или барем за полусликовити знаци (сигнали), но и покрај оваа нивна универзална карактеристика, тие различно се манифестираат во различни јазици и култури. Она што е притоа интересно е прашањето зошто постојат разлики и кога нема фонетски рестрикции, имено, кога двата јазика делат исти или слични звуци, а сепак избираат различни форми на ономатопеја за ист предмет од природата или пак иста активност универзална за сите луѓе? Интересно е, на пример, како различни култури различно го ‚слушаат‘ кукурикањето на

³ Kvintilijan, M. F.: *Образование говорника*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1967, s. 155.

⁴ Кулакова, К.: *Фигуративниот говор и македонската поезија*. Скопје: Наша книга, 1984, с. 67.

⁵ Cruse, A.: *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford University Press, 2004, s. 48; Malmkjær, K. (ed.): *Semiotics*. In: *The Linguistics Encyclopaedia*. London – New York: Routledge, 2000, s. 477.

⁶ Finegan, E.: *Language*. Routledge, 1999, s. 81.

⁷ Saussure, F.: *Course in General Linguistics*. New York, 1959, s. 66.

петелот. Понатаму, на англиски свињата вели ‚oink‘, на француски ‚groin groin‘, на јапонски ‚boo boo‘, на македонски ‚гров гров‘, а на словачки ‚kvík kvík‘!

Ономатопејата од семантички аспект се поврзува, исто така, и со ‚звучниот симболизам‘ (sound symbolism), поточно со поврзувањето на одреден знак со некое определено значење. Зборовите со ‚звучен симболизам‘ се многу чести во детската литература или во звучните ефекти на стриповите, како и во голем број секојдневни зборови. Такви примери можат да се најдат во англиските зборови кои завршуваат на *-ck* и кои често означуваат нагло движење или неоочекуван звук; зборови кои завршуваат на *-le* и често алудираат на нешто мало; зборови кои го содржат знакот *-ee* се поврзуваат исто така со нешто мало, додека можеби најпознатиот пример за ‚звучен симболизам‘ во англискиот јазик доаѓа од зборовите кои почнуваат на *sl-* и секогаш пренесуваат непријатни или негативни конотации.⁸

1.3 Ономатопејата и нејзините граматички особености

Ономатопеите можат да се подредат под неменливата зборовна група – извици. Македонската наука за јазикот го застапува оправдано ставот дека ономатопеите претставуваат посебна подгрупа на извиците, кои се употребуваат првенствено за имитирање различни звуци (од природата, од животните и сл.). Во врска со случаите кога се имитираат звуци, тие одат од просто имитирање звуци, кога извикот најчесто се поврзува со неговиот природен изговарач: *Му-у-у, рече кравата...*, до ситуации во кои таквиот извик има функција паралелна со онаа на природот: *И тој – пљас во вода. Ќе го фатам, и кварц вратчето.* На овој начин се постигнува експресивна обоеност на исказот. Од морфолошки аспект е посебно интересна структурата на некои извици. Имено, има извици што не содржат самогласки: *пст! ш-ш! ц-ц-ц-ц!* итн. и на тој начин не личат на обични зборови. Поретки се случаите на појава и на ономатопејски изрази во форма на кованица од два пократки збора. Нивната необична структура е само уште една причина за посебниот третман на извиците во граматиката. Од синтаксички аспект пак за извиците е карактеристично тоа што не се сметаат за составен дел на реченичната шема, затоа што не воспоставуваат врски со другите реченични членови. Дури, многу често извиците се јавуваат и како еквивалент на реченицата: – *Бррррр! – Оф!, Бац! – Бум!* И словачката наука за јазикот го поддржува истиот став за тоа дека извиците според функцијата се делат на две големи групи: на лични извици (*vlastné citoslovčia*) и на звуко-сликовни зборови – ономатопеи (*zvukomalebne slová – onomatopoeje*). Личните извици се нарекуваат и субјективни и се однесуваат на елементите од внатрешниот живот на човекот (чувство и волја), додека звуко-сликовните зборови (ономатопеи) се објективни извици, бидејќи кај нив доаѓа до посебно одработување на надворешната (објективна) стварност. При личните извици може значенската страна да се истакне со терминот „изразување“, а при звуко-сликовните може да се зборува само за „имитација“.⁹

Сепак, согледувајќи ја во прв ред детската литература како феномен, станува уште појасно за извиците и во нивниот склоп и за ономатопеите - дека со човечката практика на изразување чувства се прави разлика меѓу *крикови*, како непосредни манифестации на чувствени реакции, кои немаат комуникативна функција (не му служат на говорителот за да пренесе информација) и *извици*, како зборови со кои свесно се изразуваат чувства. Така, човек може да искаже болка: *оф, уф, ох*, чудење: *де-бре!*, негодување: *е-еј!* (*пази малку*), сочувство: *оф-леле (гревче)*, неверување: *ц-ц-ц-ц*, студ: *брррр!*, каење: *ех (бидна)*, сарказам: *ха!*, изненадување: *ту-бре!*, па и завист: *оооооо! / она! / о-хо!* (по што често следува: *Од каде бе...*). Повеќето извици немаат специјализирана употреба, т. е. служат за изразување повеќе чувства, при што се придружени со различна интонација. Меѓутоа некои извици имаат и посебна употреба.

⁸ Crystal, D.: The English Language. Penguin Books, 1990, s. 59.

⁹ Види повеќе, на пример: Navrátil, L.: Neohybné slovné druhy a citoslovčia. Nitra: Enigma, 2003, s. 99.

Затоа и ваквиот осврт може да ни покаже дека сфаќањето на извиците не се сменило многу последниве два милениума.¹⁰ Во словачкиот јазик, на пример, во контекст на широчината и определеноста на значењето, извиците се делат на а) извици со неопределено и широко значење и б) извици со едно значење. Првите (што изразуваат чувства), слично како и во македонскиот јазик, се способни напати да изразат и широка скала од чувства: *jaj, oj, hej, ó, ech, och, ach*, додека вторите изразуваат тесен чувствен спектар, т.е. едно единствено чувство. Извикот *fiha*, да речеме, изразува чувство на зачуденост, извикот *ai* чувство на физичка болест, *brí* чувство на отпор, глад, студ и слично.¹¹

Исто така, за извиците во чиј корпус спаѓаат и ономатоите може да се каже дека претставуваат и такви зборови со кои се изразуваат чувствени рефлексии, или се обрнува внимание, или пак се подражаваат некакви звуци. Сп. *Оф, ме изгоре! – Еј ти, дојди ваму! – Мац, мацо! – Чангр-чангр кочија!* Со звукоподражавања се побудува често пати живо една претстава, што бидува после разложена и со лична глаголска форма: *А мрдни се малку налево, надесно, срн, срн, срн; - свечат синцириите, скопците, навтите. – ми ги зеде ножиците: фрца, фрца, го скрои курчето* (С. Попов). Во субјектна форма може да се употребат извиците во случаи како овој: *Секое оф не е од мака*. Вреди да се спомене и тоа дека во извесни случаи се забележува и доближување на фонетскиот облик на извиците со другите зборови. Тоа ни е претставено во случаите како *цагара-магара, тандара-бандара, чукара-пукара* и сл., каде што имаме удвоени состави кои потсетуваат на удвојувањата кај именките: *понара-монара* и сл. Сп.: *Си ја зеде ластегарката и, чукара-пукара, дури во Рожден* (С. Попов). Најпосле, сосем е обично, се разбира со различни емоционални задачи, удвојувањето на еден извик или пак сврзувањето на повеќе во еден сложен: *гиди-гиди, бре-бре, оф-леле-де, еј-море* итн. Удвојувањето е обично и кај извиците-звукоподражавања: *тап-тап, гу-гу-гу, мау-мау* итн. Често пати при повторувањето се менува вокалот, со кое се подражава нијансирањето на еден во основа исти звук: *динге-данге, паке-пуке, бим-бам-бум, трас-трус*. Како што се гледа одовде вокалите се изменуваат по редот *и-а-у*. При повторувањето, како што видовме погоре, се јавува и изменување на согласките: *цагара-магара, тандара-бандара*.¹² Скоро истите параметри важат и при класификацијата на извиците и ономатојските изрази и во словачкиот јазик. Како адекватен аквивалент на претставените примери од македонскиот јазик би можеле да ги наведеме и следниве примери од словачкиот јазик, каде што извиците (во нивната секундарна примена) можат да станат дел од реченицата: *A žaba číup (skočila) do vody; Kniha bác (spadla) na zem; On ho tresk (udrel) po hlave; Hodiny pravidelne robia tiki-tiki-tiki; Ty si do roboty hř, hř; A moje peniaze sú fuč; Jeden táhā číhi, druhý hota*.¹³

Секој јазик си создава спонтано ономатојски зборови. Иако нивните форми се прилично постојани во рамките на еден јазик, во извесни ситуации се случува да се преземат и заемки-ономатои од туѓи јазици. Слично, како што се раѓаат, т.е. се образуваат нови именки во еден јазик, така можат да се создадат и нови ономатои во истиот тој јазик. Освен тоа, ономатојската во една реченица може да се појави во својство на именка *Чув, ав-ав'* – именка што врши функција на предмет, глагол *Го зема легенот и, плас' врз него*, придавка *Го чув, ав-ав' звукот*, прилог за начин *Кучето лаеше, ав-ав'* итн. И во словачкиот јазик, имено, кучето лае „*hav, hav*“.

2. Ономатојската во различни јазици – предизвик за преведувачот

И покрај тоа што веќе спомнавме дека ономатојската во голема мерка претставува сликовит знак, постојат разлики помеѓу јазиците во употребата на ономатојската и тие разлики можат да претставуваат проблем за преведувачот. Имено, разликата е траслојна и се состои во следново:

¹⁰ Види повеќе: Саздов, С.: Современ македонски јазик 2. Скопје: Табернакул, 2008, с. 93.

¹¹ Види повеќе: Navrátil, L.: Neohybné slovné druhy a citoslovčia. Nitra: Enigma, 2003, s. 101.

¹² Конески, Б.: Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Култура, 1981, с. 545, 547, 548.

¹³ Види повеќе, на пример: Navrátil, L.: Neohybné slovné druhy a citoslovčia. Nitra: Enigma, 2003, s. 98.

а) Колку е честа ономапоејата во еден јазик?

б) Дали во двата јазика се разликува звукот изразен преку ономапоејскиот израз за еден ист природен феномен (на пр. кршење на прозорецот)?

в) Дали во двата јазика воопшто има лингвистички средства за изразување на определен природен феномен (на пр. кршење на прозорецот)?

Јазик кој им задава исклучителни проблеми на преведувачите од аспект на ономапоејските изрази е јапонскиот јазик, бидејќи ономапоејата е исклучително важно јазично средство во овој јазик. Јапонскиот јазик има дури и речник од 4.500 збора поврзани со „звучен симболизам“. Во случајот на јапонскиот јазик, богатството со вакви зборови се претпоставува дека се темели на самата природа на јазикот и на јапонската култура. На пример:

Јапонците немаат толку зборови како Англичаните за да ги доловат семантичките нијанси на многу глаголи кои изразуваат дејство (на пр. немаат превод кој би ги отсликал англиските глаголи *daddle, waddle, trudge and toddle, па затоа и употребуваат миметички зборови*).

Јапонците ја сакаат експресијата и живоста што ја внесуваат ономапоејските звуци во јазикот, посебно во неформални ситуации.

Малите деца во Јапонија прво ги научуваат ономапоејските зборови и затоа тие многу се користат во нивната литература за деца (додека ги слушаат зборовите, децата полесно ги поврзуваат нив со дејствата и со емоциите што тие зборови ги искажуваат, бидејќи таквите зборови често се поврзани со визуелни и со други звучни експресии, па затоа и се прилично лесни за усвојување).

Јапонскиот јазик покажува длабока поврзаност со звукот и со ритамот, а во јапонската култура посебно се цени хармоничниот однос со природата (додека пак, други култури можеби го мислат обратното – дека ономапоеите претставуваат попримитивен начин на изразување).

Сепак, сметаме дека богатството на ономапоеи во англискиот јазик се должи не толку на природата на самиот јазик, колку на изобилието на литературно творештво и традиција: на пример, кога не би биле детските песни кои се предмет на анализата подолу, многу од ономапоејските изрази во англискиот јазик би изумреле. Фондот на присуство на ономапоеи, пак, во македонскиот и во словачкиот стандарден јазик е малку посиромашен во споредба со тој од англискиот јазик за што делумно сведочи и анализата на чистите ономапоеи, како и на ономапоејските изрази на споменатите детски песни согледана и преку нивните преводни еквиваленти во македонскиот, т. е. во словачкиот јазик.

3. Литература за деца (детски традиционални песни од англо-саксонско потекло)

Традиционалните детски песни постојат во секоја култура и се пренесуваат од колено на колено. Во овој труд ќе се задржиме на традиционалните детски песни во англо-саксонските општества (наречени *nursery rhymes*), кои се исклучително популарни во Велика Британија и кои се неодминлив спомен од детството на речиси секое дете кое расте таму. Најголемиот број детски песни во англискиот јазик се создадени во периодот помеѓу 16-от и 18-от век. За најстара англиска детска песна се смета *Peek-a-boo (Se!)* и таа датира од 1364 година. Историјата и потеклото на многу детски песни рефлектираат низа историски настани и често служат за политичко изразување и за давање општествени коментари, секако изразени преку иронија, хипербола и други стилски фигури кои овозможуваат индиректно декодирање на мислата. Многу зборови од детските песни служеле како пародија на кралските семејства и на други политички фигури. Оттука, во детските песни се сретнуваат и голем број архаични јазични изрази.

Детските песни, кои се предмет на анализа во овој труд, претставуваат кратки, ритмички приказни, честопати проследени со музика и наменети за мали деца (од неколку месеци до 5 години, т.е. за деца кои одат во градинка). Ако се погледне нивната формална страна, тие најчесто имаат едноставен вокабулар и певливи стихови со многу рими. Реченичните структури кај нив

се едноставни и често се повторуваат. Тие се и по содржина динамични и опишуваат ликови во различни комични ситуации. Имаат почеток, заплет и брз расплет на настаните, а често пати во нив има и апсурдни ситуации кои се забавни за децата. Затоа децата и ги сакаат. Се сметаат за основна детска литература зошто им помагаат на децата да ја збогатат својата лексика. Римите го развиваат нивното чувство за суптилни фонетски разлики, а заради ритмот што го содржат се сметаат и за „први чекори“ кои децата ги прават во описменувањето (првенствено поради чувството на делење на слоговите). Бидејќи броењето е често присутна тема во овие творби, децата преку нив ги стекнуваат уште и своите први нумерички сознанија. Истражувањата покажуваат дека ваквите детски песни го помагаат не само јазичниот, туку и севкупниот психофизички и когнитивен развој на децата.¹⁴ Нашево понудено истражување на овие традиционални песни од англо-саксонско потекло претставува прв обид за нивно аналитичко приближување во македонскиот културно-научен простор, а, што се однесува, пак, до нивното присуство во словачкиот културен ареал, треба да се спомене фактот дека во почетокот на деведесеттите години на дваесеттиот век беше објавена и цела монографија за нив, која освен што донесува репрезентативен избор на такви песни, збогатена е и со аналитички увод за феноменот *nursery rhymes* при изучувањето на англискиот јазик кај словачките деца, а на крајот е дополнета и со белешки, како и со (англиско-словачки) речник на помалку познати фрази застапени во песните.¹⁵

Она што е типично за овие детски римувани творби и што е предмет на наша анализа се оноματοпејските изрази кои многу често се среќаваат во нив, а неретко ги има и во самиот наслов на песничката (пр. *Baa, Baa, Black Sheep*) или пак целиот наслов, всушност, претставува таков израз (пр. *Rub A Dub Dub*). Овие јазични средства им помагаат на децата да изградат појасна слика за приказната во песната и затоа им се и омиленни.

4. Превод на оноματοпејски изрази од една збирка со англиски детски песнички

Во табелава подолу даден е приказ на изразите кои ги издвоивме од две репрезентативни збирки со детски римувани стихотворби.¹⁶ Притоа, тргнувајќи од самата природа на таквите изрази, се обидовме и да ги карактеризираме, т. е. да ги подредиме нив на:

а. Оноματοпеи со јасно значење (имитација на реални звуци) – чисти видови,

б. Сложени оноματοпеизирани изрази со делумно значење и со стилска ефективна вредност (мешани видови).

За сите нив се потрудивме да дадеме и соодветни преводни еквиваленти во кои настојувавме да го задржиме и духот на македонскиот јазик при нивната употреба. При постоечките словачки верзии, се разбира, го почитуваме достапниот словачкиот превод на некои од претставените песни, кои можат да се најдат и на Интернет мрежата.¹⁷ Прашалници се напишани онаму каде не сме сигурни во македонскиот превод или каде во македонскиот јазик се употребуваат повеќе варијанти на англиската оноματοпеја:

А. Оноματοпеи со јасно значење (имитација на реални звуци) – чисти видови:

The wipers on the bus go **swish, swish, swish**..., the horn on the bus goes **beep, beep, beep**..., the people on the bus go **chat, chat, chat**..., the money on the bus go **clink, clink, clink**...(from *The*

¹⁴ Kenney, S.: *Nursery rhymes: Foundations for learning*. General Music Today, 19 (1), 2005, s. 34.

¹⁵ Види повеќе: Preložníková, E. (ed): *Nursery rhymes, songs and games*. Nitra: Enigma, 1995. 152 s.

¹⁶ *Nursery Rhyme Treasury*. London: Chad Valley, 2004; *Monro, F.: Nursery rhymes, songs and early language development*. Interior Health Authority, 2000.

¹⁷ Види, на пример: <https://www.mamalisa.com/?t=ec&c=30>, <https://www.mamalisa.com/?lang=Slovak&t=el> и други такви преведени песни со наведен словачки текст на каналот www.youtube.com. Од нив последователно може да се направи и дополнителна компарација на некои наведени примери од нашиов понуден македонски превод со словачкиот превод на традиционалните англо-саксонски детски песни (да речеме: кукурику – kikirikí, бе, бее – bé, bée; ква-ква – каџ каџ; спн, спн / дин дон – bim-bam-bom итн.).

Wheels on the Bus) (Бришачите прават **вип, вип, вип (?)**..., свирката прави **пии-пиип, пии-пиип, пи-пип (тит-тит?)**, луѓето прават **тра-ла-ла, тра-ла-ла, тра-ла-ла (бла-бла-бла?)**, парите прават **цин-цин-цин?**);

Five fat sausages frying in a pan, all of a sudden one went „**Bang!**” (from *Five Fat Sausages*) (Пет дебели колбаси се пржат во тавче, одеднаш едното направи **„Пау!”**);

Ваа, баа, black sheep (from *Baa, baa, Black Sheep*) (**Бе, бее**, црна овца);

Sing **cock-a-doodle-doo** (from *Cock-a-Doodle-Do!*) (Пеј **кукурику**);

Once I saw a little bird come **hop, hop, hop** (from *Once I Saw a Little Bird*) (Еднаш ја здогледав малата птица како доаѓа **цуп, цуп, цуп**);

Ding, dong, bell, pussy’s in the well (from *Ding, Dong, Bell*) (**спн, спн / дин дон?**);

And in the night the owls do peep, „**Tuit tuwhoo, tuit tuwhoo!**” (from *The Ostrich*) (**уу-у, уу-у?**);

Mother duck said: „**quack, quack**” (from *Five Little Ducks*) (**...ква-ква**);

Old Mac Donald had a farm **Ee i ee i oh!** And on that farm he had some chickens with a **cluck-cluck** here, he had some dogs with a **woof-woof** here, he had some turkeys with a **gobble-gobble** here, he had some cows with a **moo-moo** here, he had some sheep with a **baa-baa** here, he had some pigs with a **oink-oink** here, he had some ducks with a **quack-quack** here, he had some horse with a **neigh-neigh** here... (from *Old MacDonald*) (**...и-ха, и-ха** (магарето), **...пиу-пиу** (пиленцата), **...ав-ав** (кучето)...**кулу-кулу** (мисирката)?, **...му-му** (кравата), **...бее-бее** (овцата), **...гров-гров** (свињата)?, **...ква-ква** (патките), **...ци-хаа** (коњот)?)

They grew, they grew and they did not stop, until one day the pod went...**POP!** (from *Five Little Peas*) (**ПАУ!** Исто како во горниот пример со **Bang!**)

Chook, chook, chook, good morning Mrs. Hen (from *Chook, Chook, Chook*) (**Пи, пи, пи?** варијација на **Пиу-пиу** од погоре, во песничката за фармата кајшто се спомнуваат мали пиленца, ама овде е кокошка);

And this little piggy cried ‘**Wee, wee, wee**’, all the way home. (from *This Little Piggy*) (значи ‘**small or little**’, но во овој контекст изразот не го задржува своето првично значење и затоа би можел да се преведе како **„уаа-уаа”** – како звучи кога плаче некој?);

Б. Сложени ономатопеизирани изрази со делумно значење и со стилска ефективна вредност (мешани видови)

Ring-a-ring o’roses, a pocket full of poises. **A-tishoo!** We all fall down! (from *Ring-a-Ring o’Roses*) (Илустрацијата на оваа песна е - децата да се фатат за раце и да се вртат во круг, оттука јасното значење на зборот ‚ring’ - ‚круг’, што ќе рече дека изразот би можел да се преведе како **„Кружи-круг-од пози’... Апчиха’!**);

Incey Wincey spider climbing up the spout (from *Incey Wincey Spider*). Можеби е името на пајакот, но тоа никаде не се потврдува. Бидејќи ‘incey’ може да се разбере како мало“, би можеле да го преведеме изразот како како: **Малче Плегче** пајаче се качува по олукот (бидејќи ‚incey’ не е стандарден збор за „мало“ - оттука сметаме дека е дозволена модификација и во преводот);

Wee Willie Winkie, runs through the town (from *Wee Willie Winkie*) (Winkie нема значење) (овде наидовме на преводна дилема: дали да биде **Мал Вили Винки**, со цел да се задржи значењето и формата што повеќе од оригиналот или пак **Мало Марче Миранче** (ова е наша кованица, која би можеле да ја образложиме со фактот дека Марче е деривација на Марко, како што Willie е деривација на William, а Миранче убаво се согласува со Марче, како што Winkie се согласува со Willie, а притоа – при преводот се задржува и истата почетна буква, а дотолку повеќе се долувава и една звучна матрица која е несомнено типична и за македонските фолклорни умотворби);

Hush-a-bye, baby, on the tree top (from *Hush-a-Bye, Baby*) (‘a-bye’ нема значење) (**Нани-ми-нан** бебенце, преземено од македонската народна традиција);

Oh, rock-a-bye, baby mouse, rock-a-bye, so! (from *The Mouse's Lullaby*) ('a-bye' нема значење) (**Еј, лули-ми-нан** бебе глувче..., од „госк“ што значи „дула, нишка“ што значи дека може да се преведе и како: **Ниши-ми-нан**, но во оригиналот, сепак, не наоѓаме исти почетни букви);

Jelly on the plate, **wibble, wobble**, candles on the cake, blow them out **puff, puff!** (from *Jelly on the Plate*) ('wibble' нема значење) (Желе во чинијата, **вишка-нишка / клити-клати / трусе-тресе**, свеќи на тортата, дувни ги сите, **фу-фу!** „Вишка-нишка / клити-клати / трусе-тресе“ се кованици што ги изведовме следејќи го оригиналот: исти почетни согласки, ист втор слог и рима; првиот збор ништо не значи, а вториот значи „се тресе“.)

This is the way the ladies/gentleman/farmers ride: **tri, tre, tre, tree/ gallop-a-trot / hobbledy-hoy...** (from *This is the Way the Ladies Ride*) (ономатопеи за звукот кој коњот го произведува во услови на три различни јавачи) (Вака јаваат дамите/господата/фармерите **клик, клак, клок / тропото-тро/но како за фармерите?**)

You do the **okey cokey**, and you turn around (from *Okey Cokey*) (Правиш **хокус-покус** и се свртуваш/вртиш во круг);

Rub a dub dub, three man in the tub (from *Rub a Dub Dub*) (**Ра-та-та-там**, три мажи во кадата), бидејќи е сосема возможно англискиот израз да значи одсвив од силен звук;

Номе again, **jiggety jog** (from *To Market, To Market*) (Повторно дома, **трикити трк**) – „Трикити трк“ е кованица со која сметаме дека се задржува веселиот ритам на оригиналот. Овде забележуваме и ‚звучен симболизам‘: многу консонанти, а малку вокали кои го „забавуваат“ изговорот, па затоа небаре значењето на ‚брзање, веселба, безгрижност‘ е отсликано во комбинацијата на гласовите). „Јог“ како секојдневен збор значи „трча“ на англиски, па претпоставуваме дека и тука е предвиден со тоа значење. Тоа ни беше и појдовниот импулс за да тргнеме при преводот од „трк“.

Hickory, dickory, dock, the mouse ran up the clock (from *Hickory, Dickory, Dock*) (**Рас-двас-трас**, глувчето се искачи на часовникот) – кованица произлезена од контекстот, затоа што најверојатно се работи за англиски израз што потекнува од стар велшки дијалект и претставува варијација на бровите 8, 9, 10.

Little Robin Redbreast sat upon a rail: **niddle-noddle** went his head! **Wiggle-waggle** went his tail. (from *Little Robin Redbreast*) (Малото врапче црвеномеше слетало на пруга: **нишка-тишка** со главата! **Мафта-пафта** со опашката). Сметаме дека овој пример дозволува и отстапка при преводот, затоа што не ја наметнува потребата од следење на оригиналот со истите почетни согласки. Можеби ономатопеизираниот израз ‚мафта-пафта‘ е некако поодомаќинет во македонскиот јазик, па затоа ни дозволува и другиот израз – „нишка-тишка“ да не го преведуваме нужно со исти почетни букви/гласови);

Higglety, pigglety, pop, the dog has eaten the mop... (from *Higglety, Pigglety, Pop*) (**Тапара, папара, пам**, песот ја изеде крпата..., или може да го понудиме и „осовременетиот“ превод - **Цумбус, тумбус, тап**, песот ја изеде крпата...);

Hickety, pickety, my black hen, she lays eggs for gentleman (from *Hickety, Pickety, my Black Hen*) - **Цинци, винци**, мојата црна кокошка, несе јајца за господата (преводот на изразот преземен од постоечки израз од Збирка македонски народни умотворби собрани од Марко Китевски);

Diddle, diddle, dumpling, my son John went to bed with his trousers on (*Diddle, Diddle, Dumpling*) (**Дуљ, дуљ, думбиља**, син ми Џон отиде во кревет со своите панталони...или може да се понуди следниов превод каде е доловено значењето на „dumpling“ – **дебелко дете: Бељко, бељко, буценце**, син ми Џон отиде во кревет со своите панталони).

5. Што можеме да препорачаме?

Проучувајќи го феноменот на англо-саксонските детски песни и нивните понудени преводни еквивалентни форми во македонскиот јазик дојдовме до неколку сознанија, кои мислиме дека треба да се земат предвид при понатамошните анализи на англо-саксонското дет-

ско творештво во македонскиот (а, секако, притоа и за споредба и проверка и во словачкиот) контекст во иднина. Таквите сознанија можеме да ги сублимираме во следниве тврдења односно препораки:

- Да се погледа дали песната има историја, со цел преведувачот да се држи што поблиску до приказната во преводот (ваквите песни често се темелат врз вистински случки);

- Да се провери дали изразот има некое архаично значење, кое можеби е поинакво од современото, а соодветно за преводот на изворната детска песна (на пр. dumpling);

- Дури и за реалните оноματοпејски звуци со јасно значење, да се провери со група родени говорители на македонскиот јазик која варијанта е најраспространета – онаму каде што можеби има и повеќе (на пр. Како лае песот на македонски јазик? Дали исто како и кучето?);

- Да се свртиме кон македонската народна традиција и да ги побараме поретките реални звуци (на пр. од мисирката), како и имагинативните ономатопеи кои служат за стилско изразување. Во македонскиот јазик и фолклор, најблиски до англосаксонските детски песни кои ги обработивме во оваа пригода ни изгледаа збирките на детски песни во едициите „Македонски народни умотворби“ приредени од Марко Китевски, посебно книгите 2 и 10 (но можат да се најдат допирни точки и во некои од игроборките, залагалките, брзоборките и редаленките собирани од браќата Миладиновци, Кузман Шапкарев и Марко Цепенков, а делумно и во нивните пандани во современата македонска поезија за деца), па препорачуваме истите да служат и како инспирација за други и натамошни обиди за превод на англиските nursery rhymes на македонски јазик.

- При преводот да се обидеме да го задржиме ритмот на оригиналната оноματοпеја, должината на слоговите, а во сложените ономатопеизирани изрази да го задржиме и повторувањето на почетните букви или на завршните слогови.

6. Заклучок

Општопозната е девизата на македонскиот лингвист, поет, раскажувач, научник и преведувач Блаже Конески дека *„нашиот јазик се кове најмногу во ковачницата на преведување-то“*. Тоа беше, впрочем, и мотото и целта на нашиот труд со кој сакавме да покажеме дека и потребата од „креативен“ превод понекогаш помага за тоа да се зацврсти, па дури и да се збогати самиот лексички фонд на македонскиот јазик. Споредбата со словачкиот јазик, пак, само може потоа да ја зацврсти стимулативната аналогија во преводот со оглед на фактот што станува збор за два прилично сродни односно словенски јазици. Овојпат ја илустриравме таквата потреба преку оноματοпејските изрази, кои ги сретнавме во англо-саксонските детски песни и се обидовме да направиме прв обид за нивен превод на македонски јазик, а притоа да направиме и делумна споредба со истите остварени преводливи еквиваленти во словачкиот јазик. Всушност, во последниве години, во македонскиот и во словачкиот културен ареал се зголемува понудата од преводи на странска литература за деца. Овој жанр носи свои предизвици за преведувачот и од јазичен и од културолошки аспект. Затоа, во овој труд се осврнавме на популарните и традиционални англо-саксонски песни и стихотворби за мали деца (т.н. nursery rhymes), како еден вид литература за деца, а од јазичен и преведувачки аспект ги анализираме извиците и другите оноματοпејски изрази како многу често употребувана творечка алатка во ваквите дела. Во трудот направивме направен обид за типолошка класификација на користените извици, а понудивме и предлози за преводливи стратегии или еквиваленти во македонскиот јазик, но сетне на неколку места ги споредивме нив и со преводливите еквиваленти во словачкиот јазик. Следејќи ги во подолг временски распон оноματοпејските изрази во литературата за деца пишувана на англиски, на македонски и на словачки јазик и анализирајќи ги нив како своевиден феномен, можеме слободно да кажеме дека станува збор за група зборови без еднородно значење што е последица и на

нивната нееднородна употреба. Во иднина, можеби, би било добро да се продолжи, меѓу другото, и со аналитичкото истражување на ономотопејата во стрипот, во литературното творештво, во колоквијалниот говор итн.

Exclamations and Onomatopoeic Expressions in Literature for Children: Anglo-Saxon Nursery Rhymes and Their Macedonian-Slovak Translation Equivalents

Ana Lazarova – Zvonko Taneski

Studying the phenomenon of Anglo-Saxon children's songs and their translation equivalent forms in the Macedonian and Slovak language authors came to some insights that we think should be taken into account in further analyzes of Anglo-Saxon children's works in Macedonian and Slovak context in the future. The authors summarize such findings in the following statements or recommendations: To see if the poem has a history so that the translator can keep it as close as possible to the story in the translation (such poems are often based on real events); Check that the expression has an archaic meaning, which may be different from the contemporary one and appropriate for the translation of the original children's song (eg. dumpling); Even for real Onatomic sounds with clear meaning, check with a group of native speakers of Macedonian and Slovak that the variant is the most widespread - where there may be more (eg. How does a dog bark in Macedonian and Slovak? Is it just like a dog?); Turn to our Macedonian and Slovak tradition and look for less realistic sounds (eg. turkey), as well as imaginative onomatopoeia that serve as a stylistic expression. In Macedonian language and folklore, the closest to the Anglo-Saxon children's songs we have elaborated on this occasion have been the collections of children's songs in the editions 'Macedonian Folk Songs' edited by Marko Kitevski, especially Books 2 and 10 (but can also be found at some of the games, chats, prompts and editorials compiled by Miladinovci brothers, Kuzman Shapkarev and Marko Cepenkov, and partly in their counterparts in contemporary Macedonian children's poetry), and we recommend that they serve as inspiration when trying to translate English nursery rhymes in Macedonian. Slovak translations of English nursery rhymes still exist from the 1990s. In translation into Macedonian language we try to keep the rhythm of the original onomatopoeia, the length of the syllables, and to keep the repetition of the initial letters or the ending syllables in the compound onomatopoeic expressions. The purpose of our paper was to show that the need for „creative” translation sometimes helps to strengthen and even enrich the lexical fund itself in Macedonian (in some places also in comparison in Slovak language). This time we illustrated this need through the onomatopoeic expressions we encountered in Anglo-Saxon children's songs and tried to make the first attempt to translate them into Macedonian. Following the onomatopoeic expressions in children's literature written in English and Macedonian for a long period of time and analyzing them as a phenomenon, we can freely say that it is a set of words with no unitary meaning that is a consequence of their unnatural use. In the future, it may be appropriate, among other things, to continue the analytical research of onomatopia in comics, literary creation, colloquial speech, and so on.